

Perikopa o prijateljstvu (Sir 6,5–17) prema novoobjavljenom fragmentu rukopisa C

Goran Kühner*

Sažetak

Tekst Knjige Sirahove na hebrejskom jeziku bio je nepoznat do otkrića kairske genize. Od tada je pronađeno osam hebrejskih rukopisa ove knjige, od kojih pet (imenovani A, B, C, D, E) u kairskoj genizi. Prošle je godine raspoznat novi fragment rukopisa C (2 lista), koji uglavnom sadrži perikopu o prijateljstvu. Tekst ovog rukopisa ne slijedi standardnu versifikaciju, već je to prerađen tekst u kojem su stihovi ispremiješani. Stoga je perikopa o prijateljstvu u rukopisu C zapravo kombinacija Sir 6,5–17 i 37,1–6. Prijateljstvo je jedna od tema kojima se bavi Ben Sira u svom djelu, a ovaj tekst je njegov najpoznatiji tekst o prijateljstvu. Prvi dio teksta podsjeća čitatelja da mora biti oprezan u prijateljskim odnosima. Nadalje, Ben Sira spominje tri vrste opasnosti za prijateljstvo. Na kraju završava svoju perikopu opisom odanog prijatelja. Nova kompilacija perikope o prijateljstvu u rukopisu C stilistički gledano nije jednako dobra kao izvorna perikopa, ali svakako posjeduje jezičnu vrijednost. Ključne riječi: Biblija, Ben Sira, prijateljstvo, rukopisi, geniza

1. Povijest otkrića hebrejskih rukopisa Knjige Sirahove

Otkriće genize¹ sinagoge u Kairu (1896. god.) bilo je od velike važnosti za biblijske i orijentalne znanosti. Tekstovi iz genize pisani su na različitim jezicima, posebno na hebrejskom, arapskom i aramejskom. Uglavnom se nalaze na finoj

* Mr. sc. Goran Kühner, Papinski biblijski institut u Rimu, Via della Pilotta 25, 00187 Rim, Italija. E-pošta: kuhner@tiscali.it

1 Geniza je mjesto pohrane starih tekstova u sinagogi. Dolazi od hebrejske riječi »גניזה« koja znači skladište. Istrošeni rukopisi religioznih sadržaja na hebrejskom jeziku koji su sadržavali ime Gospodnje morali su se propisno »pokopati« budući da se nisu smjeli bacati. Prije trajne sistemacije takvi su se tekstovi čuvali u genizama sinagoga.

pergameni ili papiru, ali isto tako i na drugim tkaninama. Danas je velik dio dokumentacije iz genize dostupan (također u digitalnom obliku) u sveučilišnoj knjižnici u Cambridgeu (Taylor–Schechter kolekcija) i u židovskom teološkom seminaru u New Yorku. Različiti fragmenti/rukopisi iz kairske genize nalaze se također u mnogim drugim manjim kolekcijama u sveučilišnim knjižnicama po cijelom svijetu (među inima u Londonu, Oxfordu, Manchesteru, Parizu, Ženevi, Beču, Budimpešti, New Yorku, Philadelphiji, Washingtonu i Jeruzalemu), dok je manji dio također u privatnim kolekcijama.

Među rukopisima se između ostalog nalaze zbirke odlomaka iz Biblije te prijevoda i tumačenja hebrejske Biblije i ostalih religioznih tekstova. Hebrejski tekst Knjige Sirahove, koji je do tada bio poznat samo na grčkom, latinskom ili sirijskom jeziku, bio je jedno od najvažnijih otkrića među ovim rukopisima. Knjiga Sirahova je izvorno napisana na hebrejskom, no tijekom vremena hebrejski su se primjerci prestankom upotrebe među Židovima postepeno izgubili. Izvorno se knjiga zvala (ספר בן סירא) to jest Knjiga Ben Sira, prema njezinu autoru.² Do nas je došla pod imenom Knjiga Sirahova, prema grčkom prijevodu Septuaginte koja je skratila ime autora u Sirah (Σιραχ)³, odnosno »crkvenjak«, preko nove Vulgate koja preuzima ime koje su knjizi dali crkveni oci (Ecclesiasticus).

Odmah nakon što su pronađeni rukopisi koji sadrže hebrejski tekst Knjige Sirahove u kairskoj genizi zaokupili su pozornost biblijskih znanstvenika, i ubrzo su, u roku od četiri godine (od 1896. do 1900), objavljeni odlomci koji sadrže veće dijelove ove knjige.⁴ J. Marcus je 1931. godine objelodanio još jedan rukopis iz Elkan Adler genize, koji se danas nalazi u New Yorku. Šezdesetih godina su pronađena dva omanja fragmenta Knjige Sirahove u Kumranu, a 1965. godine Y. Yadin je objavio fragmente svitka Knjige Sirahove nađene tijekom iskapanja 1964. godine u Masadi.⁵ Stoga, što se tiče Knjige Sirahove, danas nam je dostupno osam rukopisa, od kojih pet iz kairske genize (ms. A,B,C,D,E), dva iz Kumrana (2Q18 i 11QP^s) i jedan rukopis iz Masade. Od tada se do danas, što se tiče hebrejskog teksta, nije ništa značajnije dogodilo osim objavljivanja dva fragmenta od strane A. Schreibera 1982.⁶

2 Ostali nazivi uključuju: *Ben Sirine poslovice* (משלי בן סירא) ili *Mudrost Ben Sira* (הכמת בן סירא). Danas je uvriježeno nazivati autora knjige Ben Sira, a isto tako i samo djelo. U ovom radu kad se govori o Ben Siri govori se o autoru, dok se za njegovu knjigu upotrebljava uobičajeni naziv na hrvatskom — *Knjiga Sirahova*.

3 Završno grčko slovo »hi« ukazuje na činjenicu da je ime strano i da se ne može deklinirati u grčkom jeziku. Neki grčki rukopisi daju kao naslove Mudrost Isusa, sin Sirahova, Σοφία Ἰησοῦ Υἱοῦ Σιραχ (Codices Sinaiticus I Alexandrinus) ili jednostavno Σοφία Σιραχ (Codex Vaticanus).

4 Usp. Elizur, S., »A New Fragment from the Hebrew Text of the Book of Ben Sira« u *Tarbiz* 76,1, 2008, 17.

5 Usp. Skehan, P.W. — Di Lella, A.A., *Wisdom of Ben Sira. A New Translation with Notes by P.W. Skehan. Introduction and Commentary by A. A. Di Lella* (AB 39, New York, Doubleday, 1987) 51; dalje Skehan — Di Lella.

6 Prema Di Lella riječ je o ms. C i o šestom manuskriptu koji on naziva ms. F; usp. *Skehan — Di Lella*, 53 i Di Lella A.A., »The Newly Discovered Sixth Manuscript of Ben Sira from the Cairo Geniza« u *Bib* 69, 1988, 226–238. Original je Scheibera objavio u jednom mađarskom časopisu

Dakle od 1896. do 1982. značajniji broj hebrejskih rukopisa Knjige Sirahove bio je identificiran. Hebrejski rukopisi sada pokrivaju oko dvije trećina cijelog teksta Knjige Sirahove na hebrejskom jeziku. I kad se već mislilo da nema više materijala, prošle godine (2008) je identificiran novi rukopis koji sadrži fragment rukopisa C iz kairske genize. To su dva nova lista iz privatne kolekcije Clifforda Combsa koji se nalaze u Los Angelesu pod imenom »Combs 12r« i »Combs 12v«. Do ovog otkrića bilo nam je poznato šest objavljenih fragmenata ovog rukopisa: četiri do 1900. (jedan list s dvije stranice od strane S. Schechtera,⁷ jedna stranica od I. Lévia⁸ i jedna stranica od M. Gastera iz njegove privatne kolekcije)⁹ i još dvije dodatne stranice koje je nakon šezdeset godina objavio J. Schirmann.¹⁰

2. Rukopis C

Rukopis C je otprilike veličine 16 × 12 cm. Pojedine su riječi, a ponekad i cjelokupni stihovi, vokalizirani.¹¹ Gotovo bi se moglo reći da je tekst pisan u kurzivnom hebrejskom. Na rubu teksta se često nalaze tekstualne varijante. Jedinstven karakter rukopisa C odmah je upao u oči bibličarima, i bio je proučavan od samih otkrića rukopisa. U suprotnosti s drugim pronađenim izvorima Knjige Sirahove, ovaj dokument ne donosi neprekinut tekst knjige, već je neka vrsta njegove kompilacije — vrlo često izostavlja pojedine dijelove ili kombinira kasnije tekstove u prethodna poglavlja. Također ponekad sadrži posebne izvore, to jest vrlo često sadržava poslovice čiji je tekst potpuno različit od ostalih tekstova koji se nalaze u našim rukama.¹² Hebrejski tekst, nama poznat iz genize, jedinstveni je svjedok nama nepoznatog stupnja razvoja hebrejskog jezika. Ben Sirin jezik se nalazi negdje između biblijskoga hebrejskog, aramejskog i rabinskoga hebrejskog (iz Mišne¹³). Njegovo djelo vrvi rijetkim riječima i vrlo su česti *hapax*

— Scheiber, A., »A New Leaf of the Fourth Manuscript of the Ben Sira from the Geniza« u *Magyar Könyvszemle* 98, 1982, 179–185.

7 Schechter, S., »A further fragment of Ben Sira« u *JQR* 12, 1899/1900, 456–465.

8 Lévi, I., »Fragments de deux nouveaux manuscrits hébreux de l'Écclésiastique« u *REJ* 40, 1900, 1–30.

9 Gaster, M., »A new fragment of Ben Sira« u *JQR* 12, 1900, 688–702.

10 Schirmann, J., דפים וספרים נחוד בן־סירה, u *Tarbiz* 29, 1960, 125–134.

11 Ponekad se pojavljuju čak i akcenti.

12 Usp. Elizur, S., 19.

13 Osim Biblije, odnosno točnije Tanaha/Tora, Talmud (*učenje* na hebrejskom) je posebno važan za Židove. Talmud je zapravo velika vjerska zbirka poslijebiblijskih tumačenja (midraš) hebrejske Biblije, odnosno rabinskih rasprava o židovskom pravu, obrednim pravilima, etici, običajima, legendama itd. Sastoji se od dva dijela: Mišna (tekst učenja) i Gemara (objašnjenje učenja). Zapravo Talmud je jedna vrsta tumačenja Mišne, koja je nastala početkom 3. st., a kasnijim njezinim proširivanjem (Gemara) nastao je sam Talmud. Postoje dva Talmuda: Jeruzalemski Talmud (priredan oko 450. godine) i Babilonski Talmud (priredan oko 500. godine). Talmud i Mišna se dijele na traktate od kojih se jedan traktat naziva *Avot* (očevi), a dio tog traktata su *Pirkei Avot* (izreke očeva) — u biti zbirka etičkih učenja i maksima raznih rabina u šest poglavlja.

legomena.¹⁴ Dva nova pronađena lista sadrže ove tekstove iz Knjige Sirahove: Sir 3,27; 6,5–10.12–15.18; 20,30–31; 21,22–23.26; 22,11–12.21–22; 23,11; 25,7; 36,24; 37,1–2.¹⁵ Novoobjavljeni tekstovi rukopisa C iz kolekcije Clifford Combs (Los Angeles) objavljeni su od strane Shulamit Elizur u članku na hebrejskom jeziku u časopisu »Tarbiz«.¹⁶

3. Perikopa o prijateljstvu

Ovi listovi florilegiuma¹⁷ prije svega sadrže Ben Sirinu perikopu o prijateljstvu. Dakle, u Sir 6, 5–17¹⁸ se nalazi poznata perikopa o prijateljstvu — povodom otkrića ovoga novog rukopisa analizirat ćemo prerađenu perikopu uz pomoć novog teksta. Kao što smo već prije napomenuli, tekst nije neprekidan, nego su stihovi ispremiješani. Znači u novom fragmentu rukopisa C sekvenca je sljedeća: Sir 36,24; 6,5–6; 37,1–2; 6,7.9–10.12–15; 3,27.

3.1. Hebrejski tekst

Radi lakšeg snalaženja donosimo u dva paralelna stupca tekst rukopisa A i prerađeni tekst rukopisa C. U lijevom stupcu se nalazi tekst odlomka Sir 6,5–15 rukopisa A, dok u desnom stupcu donosimo tekst rukopisa C s umecima (Sir 37,1–2).¹⁹

- 14 Usp. Kister, M. „Genizah Fragments of Ben Sira«, u *The Cambridge Genizah Collections: Their Contents and Significance*, (S. C. Reif ed.; Cambridge, 2002), 39. *Hapax legomena* označava pojmove koji se spominju samo jedanput u Bibliji.
- 15 Usp. Elizur, S., 21.
- 16 Shulamit započinje transkripciju rukopisa na stranici 22, a na sljedeće dvije stranice donosi fotografije ovih dvaju listova (Combs 12r i Combs 12v), usp. Elizur, S., 22ss. Isti tekst se može naći u članku Renate Egger–Wenzel, usp. Egger–Wenzel, R., »Ein neues Sira–Fragment des MS C« u *Biblische Notizen* 138, 2008, 107–114. Postojanje ovog lista je već spomenuo Pancratius C. Beentjes: »The existence of such a 'missing leaf' is most likely indicated by another surprising observation. If we make an inventory of the content of the Hebrew text between Sir 5,13 and Sir 6,18b in its 'normal' sequence, exactly in this part of the book of Ben Sira we encounter the rare noun *ḥk* ('palate, mouth'), which we have seen in Sir 36,19a. The word occurs in Sir 6,5 too: *ḥyk ṣrb yrḥb ṣwhb*. In my opinion this line must be the clue to the content of the missing leaf between Leaf II (verso) and Leaf III (recto)« usp. Beentjes, P.C., »Hermeneutics in the Book of Ben Sira. Some Observations on the Hebrew Ms. C« u *Estudios Biblicos* 46, 1988, 50.
- 17 Florilegium odnosno florilegij je jedna vrsta antologije, odnosno zbirka odabranih tekstova jednog autora.
- 18 U različitim izdanjima hebrejskih tekstova Knjige Sirahove postoji različita versifikacija (organiziranje odnosno numeriranje stihova). Mi ovdje slijedimo izdanje Beentjesa, usp. Beentjes, P.C., *The Book of Ben Sira in Hebrew. A Text Edition of all extant Hebrew Manuscripts and A Synopsis of all parallel Hebrew Ben Sira Texts* (SVT 68; Brill, Leiden 1997). Za ostala izdanja vidi Beentjes, P.C., »Ein Mensch ohne Freund ist wie eine linke Hand ohne die Rechte« u Reiterer, F.V. (ed.), *Freundschaft bei Ben Sira. Beiträge des Symposiums zu Ben Sira, Salzburg, 1995* (BZAW 244; Berlin/New York, 1996), 1.
- 19 Tekst je dan prema transkripciji Shulamit, usp. Elizur, S., 22, 25. Stihove koji okružuju ovu cjelinu Sir 36,24 i 3,27 smo izostavili budući da je njihova tematika različita.

6,5 חיד ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלו ²⁰ שלום	6,5 חיד ערב ירבה אוהב ושפתי חן שואלי שלום
6,6 אנשי שלומיך יהיו רבים ובעל סודך אחד מאלף	6,6 אנשי שלומיך יהיו רבים ובעל סודך אחד מאלף ²¹
	37,1 כל אוהב יאמר אבהתו הלא בעת יגיע עליו ²²
	37,2 דין מות רע כנפש יהפך לצר
6,7 קנית אוהב בנסיון קנהו ואל תמהר לבטח עליו	6,7 קנית אוהב בנסיון קנהו ואל תמהר לבטוח ²³ עליו
6,8 כי יש אוהב כפי עת ואל יעמד ביום צרה	
6,9 יש אוהב נהפך לשונא ²⁴ ואת ריב חרפתך יחשוך	6,9 יש אוהב נהפך לשונא ²⁴ ואת ריב חרפתך יחשוך
6,10 יש אוהב חבר שלחן ולא ימצא ביום רעה	6,10 יש אוהב חבר שלחן ולא ימצא ביום רעה
6,11 בטובתך הוא כמוך וברעתך יתנדה ממך	6,8 יש אוהב בפני עת ולא יעמד ביום צרה ²⁴
6,12 אם תשיגך רעה יהפך בך ומפניך יסתר	6,12 אם תשיגנו נרפך בך ומפניך יסתר ²⁵
6,13 משנאיך הבדל מאהביך השמר	6,13 משונאיך ²⁶ הבדל ומאהביך ²⁶ השמר
6,14 אוהב אמונה אוהב תקוף ומוצאו מצא הון	6,14 אוהב אמונה מגן תקיף ומוצאו מצא הון ²⁶
6,15 לאוהב אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו	6,15 אוהב ²⁷ אמונה אין מחיר ואין משקל לטובתו

²⁹ Scriptio plena sa mater lectionis.

3.2. Prijevodi rukopisa

Ovdje donosimo prijevode ova dva paralelna teksta na hebrejskom jeziku.

3.2.1. Prijevod teksta rukopisa A

6,5 Ugodne riječi (doslovno *slatka usta*) množe prijatelje i ljubazan govor (doslovno *usne milosti/milosnog*) oni koji žele dobro (pozdravljaju).

6,6 Neka budu ljudi u dobrim odnosima s tobom mnogi, ali povjerljiva osoba (doslovno *gospodar tvoji tajni*) jedna od tisuću.

20 Nepravilan oblik koji je u rukopisu C ispravljen: שיאלי ו שיאלי.

21 Prema meni, u rukopisu stoji samo מלך, budući da se vide samo tri slova, a ne četiri.

22 Ovakvo ove stihove dijeli autor rukopisa C, budući da stavlja točku iza עליי, ali na taj način tekst nije razumljiv.

23 Očigledno greška i umjesto se treba čitati יחשיך kao u rukopisu A. חשך znači »skinuti, rastaviti, učiniti«, dok se חשך prevodi sa »potamniti« i nikako se ne uklapa u rečenicu.

24 Rukopis A započinje veznikom כִּי koji nedostaje u rukopisu C, te nalazimo כִּי umjesto בִּפְנֵי i ואל umjesto וילא. Bez obzira, značenje se značajnije ne mijenja.

25 Glagol נשׂו mijenja sufiks iz drugog lica jednine u treće. נרפך iz rukopisa A postaje נרפך, iako Shulamit predlaže da se čita נרפך, budući da manjka samo jedna noga ך da bi postalo ה. Korijen רפך nije poznat.

26 Tekst rukopisa A sličan je sirijskoj *Pešiti*, dok je tekst rukopisa C sličan grčkoj *Septuaginti*. U rukopisu A stoji da je »vjeran prijatelj« אהב תקיף (prijatelj snage), a u rukopisu C נגן תקיף (snažan štit).

27 U rukopisu A ispred riječi stoji prijedlog ל.

6,7 Kada stekneš prijatelja, u kušnji ga stekni, i ne žuri se pouzdati se u njega.

6,8 Jer postoji prijatelj prema prilikama, ali neće stajati u dan nesreće.

6,9 Postoji prijatelj koji iznenada postane tvoj neprijatelj i uloži tužbu zbog tvog prigovora.

6,10 Postoji prijatelj koji je drug za stolom, ali ne može se naći u dan nevolje.

6,11 Kada si dobro (doslovno *u tvom dobrom razdoblju*) jednak je tebi, ali kada si loše (doslovno *u tvojim nevoljama*) će te napustiti.

6,12 Ako te obuzme zlo okrenut će se protiv tebe i sakrit će se od tvog lica.

6,13 Drži se podalje tvojih neprijatelja, a čuvaj one koji te vole.

6,14 Vjeran prijatelj je moćan saveznik i onaj koji ga nađe pronašao je blago.

6,15 Nema cijene za vjernog prijatelja i njegova vrijednost/dobrota nema mjere.

3.2.2. *Prijevod teksta iz rukopisa C*

6,5 Ugodne riječi množe prijatelje i ljubazan govor one koji pozdravljaju.

6,6 Neka budu ljudi u dobrim odnosima s tobom mnogi, ali povjerljiva osoba jedna od tisuću.

37,1 Svaki će prijatelj reći: Prijatelj sam mu, no uistinu u vrijeme kad će ga zadesiti (37,2) tuga smrti čak će prisni²⁸ prijatelj postati neprijatelj.

6,7 Kada stekneš prijatelja, u kušnji ga stekni, i ne žuri se pouzdati se u njega.

6,9 Postoji prijatelj koji iznenada postane neprijatelj i uloži tužbu zbog tvog prigovora.

6,10 Postoji prijatelj koji je drug za stolom, ali ne može se naći u dan nevolje.

6,8 Postoji prijatelj za prilike, ali neće stajati u dan nesreće.

6,12 Ako ga obuzme okrenut će se protiv tebe i sakrit će se od tvog lica.

6,13 Drži se podalje tvojih neprijatelja, a čuvaj one koji te vole.

6,14 Vjeran prijatelj je snažan štit i onaj koji ga nađe pronašao je blago.

6,15 Vjeran prijatelj nema cijene i njegova vrijednost nema mjere.

3.3. *Demarkacija teksta*

U Sir 6,5–17 nailazimo na prvu u nizu više perikopa koje govore o prijateljstvu. Prijateljstvo je jedna od važnijih tema u Knjizi Sirahovoj (Sir 6,5–17; 7,18; 9:10–16; 11,29–12,18; 13:15–23; 19:13–17; 22:19–26; 27:16–21; 37:1–6),²⁹ a pojam

28 Shulamit mijenja שׁוֹנֵהּ u שׁוֹנֵהּ tako da »čak prisni prijatelj postane neprijatelj« prevodi sa »čak prijatelj kao zmija postaje neprijatelj«, usp. Elizur, S., 22. Istina je da na taj način tekst postaje razumljiviji, ali rukopis nam ne daje nikakve naznake za tu promjenu.

29 U kurzivu su tekstovi koji ne postoje na hebrejskom jeziku.

אֵרֵב (prijatelj[stvo]) ne spominje se manje od 93 puta, od čega čak deset puta u Sir 6,5–17.³⁰ Između tekstova o prijateljstvu u Knjizi Sirahovoj ističe se Sir 6,5–17 koji je vjerojatno najproučavaniji i najpoznatiji tekst Knjige Sirahove o prijateljstvu.

Promjena tematike je vidljiva u oba rukopisa. Prema rukopisu A, koji donosi tekst prema standardnoj versifikaciji, odnosno prema standardnom redosljedu stihova bez prekida, manja cjelina Sir 6,2–4 koja prethodi ovoj perikopi govori o objesnim strastima, dok Sir 6, 18–37 govori o težnji za mudrošću. Ove dvije perikope, ona koja prethodi našem tekstu i ona koja ga slijedi, nemaju nikakve veze po sadržaju s perikopom o prijateljstvu. U rukopisu C tekst o prijateljstvu je okružen dvama stihovima od kojih drugi ima potpuno drugačiju tematiku. Sir 3,27 govori o tvrdom srcu i grijehu (»Tvrdo srce je tvrdo kao kamen i grješnik slaže grijeh na grijeh«). Sir 36,24–31 nam daje pragmatičan savjet o biranju društva (posebno žene) i direktno prethodi perikopi 37,1–6 koja govori o prijateljstvu i čija dva stiha nalazimo unutar našeg teksta u rukopisu C. No u našem se fragmentu nalazi samo tekst Sir 36,24b³¹, pa smo ga stoga izostavili u analizi, ali najvjerojatnije autor namjerno koristi ovaj stih, budući da u prije nađenom tekstu iz rukopisa C nalazimo Sir 36,24a koja započinje istom riječju kao i Sir 6,5 (ךָר). Cijeli stih prema rukopisu C bi stoga glasio »Jezik kuša poslastice kao poklon, ali razumno srce kuša poslastice kao laž« i može se uzeti kao uvod u perikopu o prijateljstvu.

Osim toga, granice ove perikope se mogu vidjeti iz njezine strukture. Prvi stih³² (Sir 6,5) i zadnji (Sir 6,17) sadrže internu rimu i na taj način tvore *inclusio*. Osim toga prethodna i susljedna cjelina su neabecedni akrostisi od 23 reda (Sir 5,1–6,4 i Sir 6,18–37).³³

3.4. Povijest analize teksta

Više autora napisalo je studije ili članke o ovoj perikopi. G. Krinetzki, koliko je meni poznato, prvi je napravio detaljniju studiju o tekstu.³⁴ On se posebno usredotočio na starozavjetnu predaju i povezuje ovaj tekst s 1 Sam 25, iako ta-

30 U ostatku Starog Zavjeta pojam se pojavljuje samo šezdesetak puta, dok se samo u našoj perikopi spominje deset puta. Usp. Beentjes, P.C., »Ein Mensch ohne Freund ist wie eine linke Hand ohne die Rechte« u Reiterer, F.V. (ed.), *Freundschaft bei Ben Sira. Beiträge des Symposiums zu Ben Sira, Salzburg, 1995* (BZAW 244; Berlin/New York, 1996), 3. Isto tako Corley navodi da se pojam φίλος spominje jednom u Sir 1,1–6,4, ali 9x u Sir 6,5–17; usp. Corley, J., *Friendship*, 36.

31 P.C.Beentjes numerira ovaj stih kao 36,19b. To je nastavak stiha 36,19a o kojem govori nota 14.

32 Ben Sirin izvornik je bio najvjerojatnije napisan kolometrijski. Od postojećih rukopisa, rukopisi A, C i D nisu kolometrijski pisani, kao što su to rukopisi B, E, F, 2Q10 i onaj iz Masade; usp. Beentjes, P.C., *Mensch*, 4.

33 Usp. Corley, J. *Friendship*, 36.

34 Krinetzki, G., »Die Freundschaftsperikope. *Sir* 6, 5–17 in traditionsgeschichtlicher Sicht« u *BZ NF* 23, 1979, 212–233.

kođer nalazi paralele s ostalim tekstovima Starog zavjeta. Najznačajnije paralele i riječi koje se nigdje drugdje ne spominju nego u ove dvije knjige nalaze se u 1Sam 25,29 — Sir 6,9b i 6,16a; 1Sam 25,25 — Sir 6,17c.³⁵ W. H. Irwin pronalazi analogiju između ljudskog prijateljstva i Božjeg odnosa s onima koji mu služe (Sir 2,1–18). No zasigurno dva najznačajnija djela su članak »Ein Mensch ohne Freund ist wie eine linke Hand ohne die Rechte« P.C.Beentjesa, koji iznosi detaljnu tekstualnu i literarnu analizu ove perikope,³⁶ te studija J. Corleya »Ben Sira's teaching on Friendship«, koja je u potpunosti posvećena ovoj tematici u Knjizi Sirahovoj.³⁷

Vrlo je interesantno da J. Corley u drugom poglavlju svoje studije iznosi temeljito tekstualno i književno proučavanje Sir 6:5–17 i 37:1–6, a to su dva teksta koja nalazimo u ujedinenom izdanju u rukopisu C. J. Corley analizira ove dvije perikope zajedno zbog njihovih verbalnih i konceptualnih sličnosti. Poglavlje posvećeno dvjema perikopama zaključuje kratkim sažetkom u kojem sažima egzegezu ovih dvaju tekstova. Isto tako već u svojem članku pod naslovom »Caution, fidelity, and the fear of God« J. Corley dijeli tekst na tri vrednote prijateljstva: oprez, vjernost i strah Božji.³⁸ I dok je vjernost jedna naravna stvar kad se govori o prijateljstvu, a strah Božji jedna od važnijih tema u Ben Sirinoj teologiji, pojam opreza je pomalo začuđujući. Sir 6,5–17 nam govori o oprezu u prijateljstvu. Posebno se to vidi u prvom dijelu (prve tri strofe, Sir 6, 5–13). Druga i treća strofa (6,8–13) opisuju kako lažan prijatelj lako postaje izdajnik, i stoga treća strofa završava iznenađujućim savjetom: »Drži se podalje tvojih neprijatelja, a čuvaj one koji te vole.« Dok je normalno poučavati držanje distance od neprijatelja, pomalo je čudno Ben Sirino učenje o čuvanju od prijatelja. On upozorava na potrebno razlučivanje u odabiru prijatelja. Kao što se dobro treba izabrati suprug (usp. Sir 36,26–31) ili savjetnik (Sir 37,7–11), tako se dobro treba izabrati i prijatelj (Sir 37,1).³⁹ No kad se govori o Ben Sirinoj etici, oprez je vrlo važan pojam (npr. Sir 8,19; 33,20). J. T. Sanders, kad govori o Ben Sirinu pristupu životu, naravno uključujući prijateljstvo, govori o »etici opreza«⁴⁰. To je također nasljeđe mudrosne literature (Izr 25,6), isto tako nebiblijske helenističke (Theognis 697–698).⁴¹

35 Usp. Krinetzki, G., 216s.

36 Beentjes, P.C., »Ein Mensch ohne Freund ist wie eine linke Hand ohne die Rechte« u Reiterer, F.V. (ed.), *Freundschaft bei Ben Sira. Beiträge des Symposions zu Ben Sira, Salzburg, 1995* (BZAW 244; Berlin/New York, 1996)

37 Corley, J., *Ben Sira's Teaching on Friendship* (BJS 316; Atlanta, SBL, 2002).

38 Corley, J., »Caution, Fidelity, and the Fear of God. Ben Sira's Teaching on Friendship in Sir 6:5–17«, u *EstBib* 54, 1996, 313–326.

39 Corley, J., »Friendship According to Ben Sira« u *Der einzelne und seine Gemeinschaft bei Ben Sira* (BZAW 270; Berlin/New York, 1988) 67.

40 J.T.Sanders, »Ben Sira's Ethics of Caution« u *HUCA* 50, 1979, 73–106.

41 Usp. Corley, J., »Caution, Fidelity, and the Fear of God. Ben Sira's Teaching on Friendship in Sir 6:5–17« u *EstBib* 54, 1996, 316.

3.5. Analiza teksta⁴²

U analizi ove perikope služit ćemo se tekstom rukopisa C, a rukopis A služiti će samo za usporedbu. Perikopa se u izvornom obliku može podijeliti na tri strofe: 1) Sir 6,5–7: oprez u odabiru prijatelja, 2) Sir 6,8–13: lažno prijateljstvo i 3) Sir 6,14–17: zadnja četiri stiha govore o pravom prijateljstvu (autor kompilacije u rukopisu C izostavlja posljednja dva stiha). Tekst rukopisa C ćemo stoga također podijeliti u tri dijela: I) Sir 6,5.6; 37,1a.2; 6,7; II) Sir 6,9.10.8 i III) Sir 6,12–15. Uspoređujući tekst rukopisa C, nameću nam se određena pitanja: zašto autor rukopisa umeće Sir 37,1–2 baš na ovom mjestu; zašto izostavlja redak Sir 6,11; zašto završava perikopu već stihom Sir 6,15; zašto mijenja redosljed stihova Sir 6,8–10? Ovo su samo neka od pitanja na koja želimo odgovoriti.

3.5.1. Oprez

Prvi dio perikope govori o oprezu u prijateljstvu. »Etika opreza«⁴³ je vrlo poznata tema u Ben Sire, a u izvornom obliku ove perikope u rukopisu A, gdje stihovi slijede redovitu versifikaciju, prva tri stiha čine strofu posvećenu etici opreza. U modificiranom rukopisu C u sredini je ubačen tekst Sir 37,1a.2.

Sir 6,5 započinje riječju חָזָק. Ovo je vrlo rijetka riječ i ne spominje se često u Starom zavjetu (18 puta — pretežno u mudrosnoj literaturi; Job, Izr, Ps, Pj i dva puta u Knjizi Sirahovoj). Inače izrazi su vrlo slični tekstu Izr 16,21, a u Pj 2,14 nalazimo na izraz כִּי־יִלְדֶךָ עֲרֹב («jer tvoj je glas sladak»), a u Pj 5,16 חֶבֶד מִמְּתִיקִים שֶׁלִּי («govor mu je sladak»). U svakom slučaju, uljudnost i suzdržavanje od govora su poznate teme u mudrosnoj literaturi. U Sir 6,5b nailazimo na izraz שְׂאֵלֵי שְׁלֵמָה koji se može prevesti s »oni koji žele dobro« ili »oni koji pozdravljaju«. ⁴⁴ U grčkom tekstu nalazimo izraz εὐπροσῆγορα («ljubaznost») što je *hapax legomenon*. Sirijski prijevod nam baš ne pomaže puno budući da koristi iste riječi kao hebrejski (⁴⁵ אֲשֶׁר־יִשְׁאַל לְשֵׁלֵמָה). Ovaj izraz je vrlo sličan izrazu u 1Sam25,5.⁴⁶ U svakom slučaju, ovdje je riječ o pozdravu, o uljudnosti, a ne o traženju mira.

42 Zbog kratkoće članka u analizu teksta uključujem sve stavke povijesno-kritičke i narativne metode, bez njihova posebnog razgraničavanja, već prema redosljedu teksta.

43 Kao što smo već prije vidjeli, kovanica potječe od T. Sandersa, vidi notu 35.

44 Dok još nije postojalo ovo čitanje, Corley je predlagao ispravljanje u usp. Corley, *Friendship*, 37. No prema Beentjesu taj se tekst može prevesti na više načina, ovisno vidimo li שְׂאֵלֵי kao pual ili particip, te isto tako tvrdi da idiom שְׂאֵל לְשֵׁלֵמָה znači »pozdraviti«, dok bez prijedloga ל ova fraza nema isto značenje; usp. Beentjes, *Mensch*, 5s.

45 Može kao i u hebrejskom značiti »pozdraviti« ili »tražiti mir«.

46 Već smo spominjali usporedbu 1Sam 25 i Sir 6,5–17 koju je napravio Krinetzki u svom članku, vidi notu 35. Corley ide dalje i vidi u 1Sam 25 predložak za ovu Ben Sirinu perikopu, usp. Corley, *Friendship*, 46. Beentjes dolazi do sličnog zaključka, usp. Beentjes, P.C., »Canon and Scripture in the Book of Ben Sira (Jesus Sirach/Ecclesiasticus)«, u *Hebrew Bible, Old Testament: The History of Its Interpretation* 1/2 (M.Saebø ed. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2000), 600.

Ovdje se prvi dio stiha u 37,2 a veže na Sir 37,1b i na taj način mijenja smisao koji nalazimo u grčkom i hebrejskom tekstu. Vrlo je teško odgonetnuti koja je bila doslovno izvorna izjava Ben Sire, ali ideja je jasna: velika je tuga — do smrti ili koja uzrokuje smrt — kad prisni prijatelj postane neprijatelj. No tekst rukopisa C teško je razumljiv. Tekst preveden s hebrejskog doslovno bi glasilo: »Nije li u vrijeme kad će ga zadesiti tuga smrti, kad prisni prijatelj postane neprijatelj?« No u kontekstu rukopisa C prihvatljivije je prevesti אלה pozitivno.⁵² Imenica אלה se ne pojavljuje u masoretskom tekstu.⁵³ U njemu hebrejski korijen אלה značiti »biti bolestan/u nesvijesti«, a srodni aramejski korijen אלה znači »biti tužan«. Grčki uvijek koristi λύπη (»tuga«) kao prijevod pojma אלה (pisan אלה u rukopisima iz genize; usp. Sir 14,21; 30,1, 23; 37,2; 38,18). Slično značenje se može vidjeti u usporednom korijenu אלה (glagol »tugovati« u Sir 14,1a).⁵⁴ Drugi problematičan izraz u ovom stihu je אלה (doslovno »prijatelj kao duša«). Grčki tekst prevodi ovaj pojam idiomatskom izrazom ἑταῖρος καὶ φίλος (drug i prijatelj).⁵⁵

Sir 6,7 se može uzeti kao prijelazni stih, što je također vidljivo po stilu — Ben Sira prelazi u drugo lice jednine (mijenja subjekt) i direktno se obraća čitatelju. Na taj način naglašava poruku ovog stiha. U Sir 6,7 Ben Sira govori o stjecanju prijatelja. Osnovno značenje korijena אלה je »kupiti«. Glagol אלה se koristi u knjizi Mudrih izreka za stjecanje mudrosti. Prema tome može se reći da Ben Sira u određenom smislu poistovjećuje stjecanje prijatelja sa stjecanjem mudrosti. U kasnijoj rabiničkoj literaturi, kao na primjer u Mišni, možemo naići na slične izraze.⁵⁶

3.5.2. Vrste opasnosti

Sir 6,8 započinje novu cjelinu. U sklopu same perikope postoje dvije cjeline koje imaju osobitu strukturu: Sir 6,8–10 i Sir 6,14–16, budući da ovi stihovi počinju uvijek istim riječima (אלה/postoji prijatelj i אלה/vjeran prijatelj). Isto tako, kao što P. C. Beentjes primjećuje, Ben Sira na dva mjesta u perikopi mijenja subjekt — oba puta u stihovima koji prethode ovim jedinicama (Sir 6,7 i 6,1–3).⁵⁷ To čini kad prelazi na novu cjelinu ili kad želi nešto naglasiti. Stoga Sir 6,7.13 shvaćamo kao prelazne stihove koji posebno naglašavaju Ben Sirinu poruku.

52 אלה je u hebrejskom uobičajen način za uvođenje negativnog pitanja (nije li?), što se već vidi iz same etimologije riječi — upitno אלה zajedno s niječnim אלה. No אלה se isto tako može prevesti pozitivno naglašavajući izričaj, budući da funkcionira najčešće kao retoričko pitanje koje zahtjeva afirmativni odgovor.

53 Masoretski tekst je hebrejski tekst s masoretskim oznakama (osim akcenata i nekih drugih oznaka uključuje također samoglasnike). Izvorno se hebrejski tekstovi pišu bez samoglasnika te su isto tako pisani i prvi rukopisi odnosno svi biblijskih tekstova, a tek su u kasnijim prijepisima (masoretski tekst) dodani također znakovi za samoglasnike.

54 Usp. J. Corley, *Friendship*, 73.

55 Usp. J. Corley, *Friendship*, 74.

56 Na primjer u Mišni u knjizi *Avot* 1,6 nalazimo: וקנה לך חבר (i stekni sebi druga).

57 P.C. Beentjes, *Mensch*, 9. Autori različito dijele ovu perikopu. G. Krinetzki i P.C. Beentjes: Sir 6,5.6/6,7–13/6,14–17; J. Corley: Sir 6,5–7/8–10/11–13/14–17.

Pisac rukopisa C mijenja redosljed ovim stihovima. Prvo daje Sir 6,9.10, a tek zatim Sir 6,8. Jedino logično rješenje je da želi povezati ovaj stih sa stihom Sir 6,12, te isto tako zbog toga izostavlja Sir 6,11. Osim toga stihovi Sir 6,8 i Sir 6,10 su vrlo slični po sadržaju. Ben Sira u ova tri stiha govori o trostrukoj opasnosti koja vreba od nevjernog prijatelja. To su: prijatelj koji se iznenada okrene protiv tebe, prijatelj za stolom i prijatelj za prilike. Prva opasnost, odnosno prijatelj koji postaje neprijatelj, podsjeća na Sir 37,2 i stoga je još nelogičnije zašto je u rukopisu C ovaj redak ubačen prije.

Sir 6,9b je aluzija na priču o primitivnom Nabal i njegovoj mudroj ženi Abigaili u 1 Sam 25. Interesantno je da je korijen Nabalova imena povezan s glupošću, te da se u priči koristi često mudrosni rječnik. Može se dakle lako zaključiti zašto bi Ben Sira baš uzeo ovaj primjer za svoju perikopu. U Sir 6,10a nailazimo na izraz *חבר שלחן* («drug za stolom»). Nije sigurno na što se ovaj izraz odnosi, odnosno da i ovdje Ben Sira ne aludira na nešto. U kasnijem rabinizmu pojam *חבר* je postao pojam za »učenjaka,« odnosno druga u proučavanju Tore, iako se ne može sa sigurnošću reći kad se ta promjena u značenju dogodila. Najvjerojatnije je ovdje riječ jednostavno o zajedničkom blagovanju dva druga. U Sir 6,10b Ben Sira koristi izraz *ביום רעה* («dan nevolje»). Isti izraz se može naći u već spomenutom Psalmu 41 u kontekstu izdaje (usp. Ps 41,2).

U Sir 6,8 se govori o prijateljima prema prilikama. Ovaj tekst je sličan tekstu što ga ponovno nalazimo u traktatu *Avot* u Mišni: *שהיא תלויה בדבר בטל דבר בשלה* (Avot 5,16, »Svako prijateljstvo ovisi o nečemu, kad to nešto nestane, nestane prijateljstvo.«) U izvornoj perikopi, u stihovima Sir 6,11–12, Ben Sira produbljuje opasnosti izrečene u Sir 6,8–10. U rukopisu C pisac izostavlja Sir 6,11 i nadovezuje Sir 6,12 na Sir 6,8. Sir 6,8 završava sa *ביום צרה* («dan nesreće»). U izvornom Sir 6,12 rukopisa A stoji imenica *רעה*. Rukopis C izostavlja pojam »zlo«, ali dodaje sufiks 3. lica jednine na glagol (*חשיגו*). Stoga bi se *אם חשיגו* («ako ga obuzme») najvjerojatnije odnosilo na nesreću iz prethodnog stiha. Sir 6,12 po izrazima slični na knjigu Jobovu (Job 19,19; »protiv mene su oni koje ljubljah« — *וְהָיָה אִתִּי אֶחָד מֵהַכּוֹרְבִי*). Kao što smo već rekli, u Sir 6,13 Ben Sira ponovno prelazi u drugo lice jednine i direktno se obraća čitatelju, te na taj način naglašava ovaj stih. U njemu Ben Sira čini jasnu razliku između neprijatelja i prijatelja, odnosno onih koji nas vole.

3.5.3. Vjerman prijatelj

U Sir 6,14 započinje zadnja cjelina koja govori o vjernim prijateljima. Odanost prijatelja se naglašava pojmom *אמונה* («vjernost»). U izvornom obliku perikope, kao što smo već prije napomenuli, taj se koncept *איהב אמונה* («vjerman prijatelj») ponavlja tri puta na početku zadnjih stihova (Sir 6,14–16). Odanost se spominje više puta u Knjizi Sirahovoj, a posebno u kontekstu odanosti Bogu i Božje vjernosti ljudima. Pojam »vjernog prijatelja« često se pojavljuje i u knjizi Mudrih izreka, a posebno je zanimljiv tekst Izr 20,6 koji govori da je odana osoba rijetkost (*כי רחוק*

וְאִישׁ אֲמוּנָה — »tko će naći vjernog čovjeka«). Rukopis C donosi samo stihove Sir 6,14.15.

Sir 6,14 je posebno zanimljiv stih. Pojam »štit« (מִגִּן) u rukopisu A i pojam »saveznik« (אֲדָרְבַּי — doslovno »prijatelj«) u rukopisu C otkrivaju povijest raznih verzija Ben Sirina teksta. Znači u Sir 6,14a rukopisa A čitamo: אֲדָרְבַּי אֲמוּנָה אֲדָרְבַּי מִגִּן (»Vjeran prijatelj je moćan saveznik«), a u rukopisu C: אֲדָרְבַּי אֲמוּנָה מִגִּן מִגִּן (»Vjeran prijatelj je snažan štit«). U grčkom pak prijevodu nalazimo: φίλος πιστός σκέπη κραταιά (»vjeran prijatelj je moćno sklonište«). Sirijski prijevod ima još jednu drugu verziju: אֲדָרְבַּי אֲמוּנָה אֲדָרְבַּי אֲמוּנָה (»istinski prijatelj je pouzdan prijatelj«). Sve četiri verzije su hvalevrijedne maksime i podudaraju se s očiglednim istinama. Pa ipak, kako je J. Corley primijetio prije otkrića rukopisa C,⁵⁸ rukopis A vjerojatno ne predstavlja izvorni tekst. Tekst rukopisa A i grčki prijevod, najbolje se mogu objasniti činjenicom da *Vorlage* grčkog prijevoda, odgovarajući vjerojatno navodnom izvornom obrascu poslovice, sadrži sljedeći tekst: אֲדָרְבַּי מִגִּן אֲדָרְבַּי אֲמוּנָה (»Vjeran prijatelj je moćan šator«). Riječ σκέπη (sklonište) dolazi u Izl 26,7 i prevodi hebrejsku riječ אֹהֶל (šator).⁵⁹ No u Izl 26,7 riječ je o šatoru koji štiti svetište. Obje riječi, i hebrejska i grčka, mogu u prenesenom smislu označavati zaštitu. Taj smisao možemo naći u latinskom prijevodu: *Amicus fidelis protectio fortis*. Dakle prema ovoj hipotezi,⁶⁰ אֹהֶל je tijekom bogate povijesti ovog teksta pogrešno protumačen kao אֲדָרְבַּי, asimilirajući se s prethodnim אֲדָרְבַּי. Rezultat je donekle jedna tautologija, ali ne potpuno bez smisla. Tekst je najvjerojatnije bio napisan *plene* u vrijeme revizije: אֲדָרְבַּי za אֹהֶל, kao što se vidi iz rukopisa A. Bez obzira, to ne mijenja problem — budući da u rukopisu A nalazimo אֲדָרְבַּי, s tekstualno kritičkog stajališta moramo pretpostaviti da grčki σκέπη odražava hebrejski pojam אֹהֶל. σκέπη (»sklonište«) je dobar dinamički ekvivalent za אֹהֶל (»šator«). Grčki prijevod Ben Sire, kao na primjer i grčki Izaija, poznat je po tehnici prevođenja koja se više oslanja na dinamičku jednakost pojmova. Rukopis C potvrđuje ovu hipotezu jer מִגִּן מִגִּן (»snažan štit«) ima smisla kao biblijska reformulacija izvornog אֲדָרְבַּי מִגִּן. אֲדָרְבַּי (»štit«) se često koristi u Starom zavjetu u metaforičkom smislu te se odnosi na nekoga, Boga ili čovjeka, koji služi kao zaštitni štit nekome. Na kraju možemo također zaključiti da rukopis A slijedi sirijski tekst (ili obrnuto), dok rukopis C slijedi grčki tekst. Ta činjenica nam zorno pokazuje golemu povijest raznih prijevoda i edicija ove knjige.

U Sir 6,14b nailazimo na pojam הֵן (»bogatstvo«). Ovaj pojam gotovo isključivo dolazi u mudrosnoj literaturi, te prema Izr 8,18 bogatstvo postoji samo tamo gdje je mudrost. Mudrost nam govori: »U mene je bogatstvo i slava« (וְכִבוֹד אִתִּי עִשְׂרֵךְ).

58 Usp. Corley, J., *Friendship*, 58.

59 Isto čini Job u Job 21,28, ali ovdje on upotrebljava ovu riječ za šator opakih.

60 Prvi ovu tezu predlaže već Smend; usp. Smend, R., *Die Weisheit des Jesus Sirach erklärt*, Berlin, 1906, 55.

U Sir 6,15 stoji doslovno «Vjeran prijatelj nema cijene» (ארהב אמונה אין מחיר).⁶¹ U grčkom za »cijenu« stoji riječ ἀντάλλαγμα (doslovno »naknada«, odnosno nešto dano u izmjeni).⁶² Isti hebrejski pojam se ponovo javlja u sličnom kontekstu u Sir 7,18 (»ne mijenjaj prijatelja za cijenu« — אל תמיר אהב במחיר), ali ga grčki prevodi s drugim pojmom (διάφορος). Ova perikopa u rukopisu C završava s »njegova dobrota nema mjere« (ואין משקל לשבתו). Job upotrebljava pojam משקל (»mjera«) u svojoj potrazi za mudrošću (Job 28,15 — »Zlatom se čistim kupiti ne može, ni cijenu njenu srebrom odmjeriti«). Ben Sira nam na slikovit način pokazuje značaj prijateljstva. On je produkt svojeg vremena, pa nam možda njegovo mišljenje najbolje oslikava rabiničko mišljenje o prijateljstvu u traktatu *Avot Rabbi Nathan*⁶³: »Čovjek mora steći saveznika s kojim bi trebao jesti, piti, čitati, učiti, i spavati; kojem treba otkriti svoje tajne, tajne Tore, i tajne svakodnevnog života.« To nam dovoljno govori kakvo je značenje imao prijatelj u ono doba. Mogli bi smo se pitati: kakvo značenje ima prijateljstvo za nas danas?

Zaključak

Na kraju, možemo donijeti sljedeće zaključke:

Rukopis C nije primjerak hebrejskog teksta Ben Sira *per se*. On sadrži odabir mudrih izreka Ben Sira, reorganiziran i preoblikovan u skladu s načelima koja se još trebaju proučiti. Mudre izreke, odnosno skupine poslovice u ovom su rukopisu ispremiješane u nove tematske jedinice, tako da je ponekad konačni učinak kaotičan.

Jezik Ben Sira, u onoj mjeri u kojoj nije bio usklađen s biblijskom tradicijom (u tradiciji raznih rukopisa), pokazuje nam hebrejski jezik iz 3. st. pr. Krista. Iako je po sadržaju, odnosno tematici Ben Sira dosta sličan Knjizi Mudrih izreka, u jeziku poprilično odstupa od ove biblijske knjige i možda je najbliži rabiničkoj literaturi, kao na primjer *Pirke Avot*.

U rukopisu C dvije perikope o prijateljstvu iz Ben Sirina izvornika su spleteno u novu perikopu. U Sir 6,5–17 i 37,1–6 Ben Sira uspoređuje nevjeru lažnog prijatelja s odanošću vjernog prijatelja. Kod obiju perikopa dulji odlomak upozorava na nevjeru (6:8–12; 37:1–4) i prethodi kraćem hvaljenju odanosti dobrog prijatelja (6:14–17; 37:5–6).⁶⁴ Isti je slučaj s perikopom u rukopisu C. Nažalost,

61 Rukopis A ארהב ispred dodaje prijedlog ל, ali to ne mijenja puno na značenju.

62 J. Corley uspoređuje ovaj stih s grčkim autorima, te isto tako zamjećuje da se grčki pojam spominje ponovno u Sir 26,14, u odlomku koji govori o odabiru supruge; usp. Corley, J., *Friendship*, 59.

63 To je komentar na već prije spomenuti traktat Mišne *Avot* 1,6. S. Schechter ga citira kad govori o prijateljstvu u Ben Sira; usp. Schechter, S., *Studies in Judaism: Second Series*, Jewish Studies Classics 3; Piscataway: Gorgias Press, 2003. Izvorni tekst *Aboth di Rabbi Nathan* glasi: עמו וישתה עמו ויקרא עמו וישנה עמו וישן עמו ויגלה לו כל סתרו סתרי תורה וסתרו דרך אין שיאבל.

64 Usp. Corley, J., *Friendship*, 81–82.

prema mojem osobnom mišljenju, može se reći da novosklopljena perikopa (kad je izvorni tekst ovako ispremiješan) gubi na sadržaju. Pisac rukopisa C na temelju lingvističkih i sadržajnih bliskosti sklapa novi tekst, ali na taj način nova cjelina gubi na stilu. No u svakom slučaju, s lingvističke strane riječ je o velikom otkriću.

*The Friendship Pericope (Sir 6, 5 –17.)
as per the Newly Discovered Manuscript C Fragment*

Goran Kühner*

Summary

The text of the Book of Sirach in the Hebrew language was unknown until the discovery of the Cairo Geniza. Since then, eight Hebrew manuscripts of this book have been found, five of which (named A, B, C, D, E) were found in the Cairo Geniza. Last year a new fragment of manuscript C (two sheets) was identified which contains, in the main, a friendship pericope. The text of this manuscript does not follow standard versification patterns of Ben Sira's text, rather it is a modified text in which the verses are intermixed. Therefore the friendship pericope in manuscript C is in fact a combination of Sir 6,5 — 17 and 37,1 –6. Friendship is one of the themes treated by Ben Sira in his work, and this text is his most well-known text on friendship. The first section reminds the reader to be cautious in his relationships with friends; furthermore, Ben Sira points out three types of dangers regarding friendship, and he ends his pericope with a description of a devoted friend. The new compilation of the friendship pericope in manuscript C is stylistically not as well-done as the original pericope, though its linguistic value is undeniable.

Key words: Bible, Ben Sira, friendship, manuscripts, geniza

* Mr. sc. Goran Kühner, Pontifical Biblical Institute, Via della Pilotta 25, 00187 Rome, Italy.
E-mail: kuhner@tiscali.it